

Holmberg, Gustaf Henriksson

Landtarbetaren. :

Tryck 54 E a Br. 1904

Tillkomstår 1904.

Digitaliserad år 2015

National Library
of Sweden

HOLMBERG, G. HENRIKSSON.

Politik
arb
(Bm)
o

SOCIALDEMOKRATISKA ARBETAREPARTIETS FÖRLAG

LANDTARBETAREN

=====
ETT UTKAST

=====
AF

o o G. H:SON H. o o

STOCKHOLM

A.-B. ARBETARNES TRYCKERI, FOLKETS HUS

1904

Kungl. biblioteket

0 0000 000079834

Allmänna utgångspunkter.

Landtarbetarfrågan kan ej afspisas. — Industrin röfvar jordens arbetskraft.

Flykten från landsbygden. — Studier i Tyskland. — Jordägareförbund.

Den svenska jordbrukaren säger måhända som den preussiska landtjunktaren, att honom angår icke »den sociala frågan», hvarför han ej håller fruktat den; vi ha en lydig och ödmjuk arbetarbefolkning, som aldrig i tiden vågar sätta sig upp mot oss. Eller, ifall han är den brandenburgska godsägaren likasinnad: »Tala icke om våra arbetares höjande; packet måste svälta och frysa om vintern och smaka piskan om sommaren, sedan skall det nog bli bättre».

Men *de* finnas kan hända äfven, hvilka lärt af historien eller som tiden så tuktat, att de instämma med den franske skriftställaren, han, hvilken tillika är den store godsägaren, att arbetarfrågan tarfvar förutseende människors stora uppmärksamhet, en *universel* intressefråga som den i dag är; med de internationella idéerna bekräftande solidariteten mellan alla lands arbetare (Leconteux).

Det existerar en *landtarbetarfråga* så visst som en *industriarbetarfråga* och liksom denna af djupt ingripande social och internationel natur.

Industrins lönarbetarfråga har uppkommit genom den storindustriella

utveckling, som det sistförflutna 19:e århundradet fått bevittna, med ångans och maskinens annektering, hvarigenom å ena sidan produktionen tagit de mest storartade dimensioner, men å andra sidan äfven framkallats förfärande stort elände bland den för industrin exploaterade arbetarbefolkningen. Den till städerna företrädesvis förlagda storindustrins arbetarbefolkning blef i samma mån fattigare som industrin och fabrikanterna blefvo rika.

England kom att bli storindustrins och maskinteknikens föregångsland i Europa; där framträdde för den skull tidigast och bjärtast storindustrialismens skuggsidor, — där störst den skriande nöden — pauperismen; arbetets och kapitalets antagonism. Härifrån utgick äfven fabriksarbetarens kamp för en människas värdigare tillvaro, för andel i den förmögenhet, som han varit med om att skapa.

England är äfvenledes i särskilt hög grad de på ett färretal händer hopade *stora jordegendomar* land. Och som den stora privata jordegendomen icke kan finnas utan lönarbetare, så har också landtarbetarrörel-

sens vagga kommit att stå i England. Men industrin har i England som öfverallt städse tagit sin arbetskraft på jordbrukets bekostnad. Industrin har utvecklats med tillgång på en reservarmé, jordbruket under arbetarbrist. Detta industrins rof af jordbrukets arbetskraft har — det vilja vi genast betona — visst icke varit något ondt, utan tvärtom kulturbringande, om också detta icke genast framträdt. Och enligt sakens natur har förskjutningen varit starkast i länder, som visa hastig industriell uppblomstring.

På något mer än ett decennium förlorade t. ex. Tyskland af sin landbefolkning icke mindre än 724,148 personer, däraf 262,625 landarbetare, under det att tyska industrin samma tid ökades med 1,859,570 personer och handeln med 505,783 personer. Frankrike förlorade på 10 år ett ännu större antal landarbetare eller 394,558; England räknade 1861 1,163,227 landarbetare; trettio år senare voro de minskade med nära en tredjedel.

Sverige gör härifrån icke något undantag; af endast tjänstfolk förlorade det svenska jordbruket mellan 1880 och 1890 årligen i medeltal 5,700 unga personer, motsvarande, om man beräknar 320 arbetsdagar för hvarje sådan tjänare, en minskning af 1,824,000 »dagsverken». Hela den af landtbruk levande befolkningen minskades för samma period med i medeltal 175,000 d. v. s. 17,500 personer årligen, mestadels unga arbetsföra människor. För enskilda landskap blir förlusten å arbetskraft ännu större och störst i de egentliga åkerbruksdistrikten. Tio af de södra Sveriges län förlorade af sin landbefolkning under perioden 11

å 12,000 personer hvarje år, (för hela 10-års-perioden 166,444 personer).

Vantrefnaden på landet har blifvit så stor, att man formligen flyr landet; man antingen emigrerar eller flyttar in till städerna, som tillväxt i proportion därefter. Städerna och industrin och — hvarför icke! — militärkasärnerna locka mera än landet och jordbruket. Hvarken relativt höga löner eller god behandling eller utsikt till eget själfständigt hem förmå, säger Kautsky, afhålla massan af landarbetarna från att utflytta från landet. Det är i regeln den fysiskt starka, den verksammaste och intelligentaste delen af den jordbruksarbetande klassen, som öfverger landet och landtbruket. Kvinnorna bilda, som åtskilliga författare påpekar, en mycket stor kontingent bland de bortflyttande. Jordbrukskvinnan, kvinnan som arbetar på fältet, blir med hvarje dag sällsyntare. De icke blott söka sig till städerna som tjänare, de byta äfven om yrke, bli sömmerskor, fabriksflickor o. dyl.; och äro därigenom för alltid förlorade för jordbruket (Leconteux).

Industrin kan sålunda sägas till allra väsentligaste del ha gifvit upphof till vår tids landarbetarfråga, dock mera till en de jordbesittande klassernas, än till en fråga angående arbetarna själfva, hvilka i grund och botten ha industrin att tacka för den förbättring som kunnat komma dem till del. Det är den genom industri, militarism och städernas tillväxt uppkomna stora *bristen på arbetskraft*, som hufvudsakligen skjutit jordbrukets lönarbetarfråga fram i förgrunden och gjort den lika aktuell som den af statsmakterna mer och mer omhändertagna industriarbetarfrågan.

* * *

I *Tyskland* har allt sedan 1870-talet, den tidpunkt, då det utomeuropeiska jordbruket började uppträda konkurrerande på den europeiska marknaden, då de stora järnvägsanläggningarna och den uppblomstrande industrin mera än tillförne drogo krafterna från jordbruket, ägnats åt jordbrukets arbetarfrågor en uppmärksamhet som visar hur brännande de blifvit.

Det har uppstått en hel speciallitteratur, behandlande landtarbetarfrågan; komitéer ha blifvit tillsatta, icke såsom i England af staten, men af enskilda landbrukssällskap, hvaribland den af 1872 års kongress af landbrukare nedsatta kommissionen tvifvelsutan torde vara den märkligaste. Åt komitén, som kom till stånd på initiativ af bl. a. den särskilt bland socialister bekante nationalekonomiske skriftställaren Robertus på Jagetzow, uppdrogs anstället af en undersökning angående landtarbetarklassens ekonomiska belägenhet i hela tyska riket. Sammansatt af sju medlemmar: två godsägare, en domänarrendator, två jordbruksprofessorer, ett landtekonomicum samt en professor i nationalekonomi (prof. Adolf Wagner i Berlin) afgaf komitén 1875 sin redogörelse: ett på frågeformulär grundat statistiskt tabellverk med kommentarier, intressanta genom sin öfverskådliga rikedom på fakta, — om ock komiténs arbete icke gick i den riktning, som förslagsställarna åsyftat, nämligen uttröandet »huru de arbetande klasserna skola försäkras en med den stigande nationalförmögen-

heten jämnlöpande lön». Samlandet af statistiskt material var efter komiténs eget förmenande dess enda uppgift.

I allmänhet talat har man i Tyskland hittills antingen inskränkt sig till teoretiska undersökningar eller upptagit landtarbetarfrågan i samband med andra allmänna jordbruksfrågor på de politiska partiprogrammen, hvaribland den tyska socialdemokratins agrarpolitiska program onekligen är det mest grundliga och mest omfattande. Så pass allvarlig har dock landtarbetarrörelsen där blifvit att husbönderna-arbetsgifvarna — tvifvelsutan under intrycket af Tysklands mäktiga partirörelse bland industriarbetarna — vidtagit sina mått och steg för att möta en oviss framtid.

År 1890 bildade ett större antal godsägare i provinsen Sachsen en »Centralförening af jordbrukare», med eget organ redan 1892. Lika beskaffade föreningar äro (enligt Buchenberger) bildade i konungariket Sachsen, storhertigdömet Sachsen-Weimar samt i Braunschweig.

I dagarna ha vi i vårt eget land fått upplefva en centraliserad arbetsgifvareorganisation bland Skånes sessionater, lokaliserad i häradsföreningar, till motvärn mot Skånes organiserade landtarbetare.

Vi äro alltså midt uppe i en brännande landtarbetarfråga af knappt öfverskådlig räckvidd. Industriarbetarnas löne- och frigörelsekamp har vidgats till en landtarbetarnas löne- och frigörelsekamp. Sannerligen skakar icke samhället i sina grundvalar!

Landtarbetarrörelsen i utlandet.

Landtarbetarorganisationer i England. — Olika principer. — Myndigheter och präster fientliga. — Allmänna meningens understöd: Daily News' kampanj.

Organisationer i Frankrike. — Försök till samling i Belgien på kooperativ grund.

En bland de märkligaste landtarbetarrörelser på senare tid är den, som i början på 1870-talet tog fart i *England*, särskilt i landets mellersta och sydöstra delar, där arbetsförhållandena voro sämst.

Ett bref, som några arbetare insändt till en i Leanington i grefskapet Warrick utkommande tidning, i hvilket bref de relaterade sin svåra belägenhet, var signalen. Arbetare i en närgränsande kommun, Wellesbourne, bildade, sedan ifrågavarande tidningsartikel varit synlig, en klubb med dock ej flera än 11 medlemmar. Klubben intresserade för sin sak en i orten omtyckt metodistpredikant, en man ur deras egna led, vid namn *Arch*, hvilken i februari 1872 sammankallade traktens jordbruksarbetare till ett möte i Wellesbourne. Det af omkring ett tusen arbetare besökta mötet resulterade i en fackförenings bildande.

Med en oerhörd hastighet spred sig därefter rörelsen, så att på något mer än en månad var en hela grefskapet omfattande organisation åstadkommen: Warrickshires jordbruksarbetarförening med 5,000 medlemmar, fördelade i 64 lokalföreningar. Omkringliggande grefskap följde exemplet. Sedermera grundades på en kongress i maj samma år, vid hvilken delegerade från fackföreningar i icke mindre än 26 grefskap voro närvarande, »landtarbetarnas

nationalförbund», hvilket förbund under sin glansperiod räknade öfver 86,000 medlemmar.

Vid sidan af detta förbund bildades i slutet af 1873 ett förbund nr 2, hvilket bland sig upptog äfven s. k. »generallaborers» (grof-arbetare) merendels arbetare utan sysselsättning, från städerna och landsbygden, hvilka tillfälligtvis arbeta vid jordbruket, stadda på vandring året om, sökande arbete än här än där, men hvilka hålla de fasta arbetarna nere genom sina små anspråk på lifvet och sin likgiltighet för klassens höjande. De äro för den skull ett tacksamt stråjkbrytarmaterial. Det nya förbundet benämde sig »landt- och grofarbetarnas blandade (federation) förbund.»

En direkt utbrytning ur nationalförbundet var den år 1875 bildade »arrendearbetarnas nationalförbund», som, till skilnad från nationalförbundet, hvilket fasthöll den sedvanliga fackföreningstaktiken såsom bäst ägnad att förbättra arbetarnas ställning och lefnadsvilkor, såg arbetarfrågans lösning i *inköp af jord* för att sedan till förbundets medlemmar och utomstående utarrenderas. Förbundet hade af helt naturliga skäl kort tillvaro.

1878 bildades ytterligare ett par organisationer. Stillestånd i landtarbetarnas fackföreningsrörelse inträder under 1880-talet, men den

tager ånyo något upp sig på 1890-talet. Då uppstår 5 à 6 nya fackföreningsförbund; ett af dem nådde 17,000 medlemmar. De nya föreningarna upptager utan undantag både landtarbetare och »general laborers» (grofarbetare) och ha liksom de äldre föreningarna haft på sitt program äfven rent praktiska frågor: rörande rösträtt, lokal självstyrelse, indragning af gods tillhörande kyrkan och fromma stiftelser, jordreformfrågor m. m.

Landtarbetarorganisationerna i England ha lika litet som industriarbetarnas fackföreningsrörelse undgått attacker med ej sällan sorglustiga situationer från myndigheter och »sammhallsbevarande» element. Myndigheter ha vid sträjker kunnat skicka truppkommendingar till de sammans undertryckande, eller ha soldater blifvit beordrade att hjälpa godsägarna och deras arrendatorer vid skördarnas inbärgning. Men när arbetsgifvarna-husbönderna förklarar arbetarna lockout under den för jordbruket mest stillastående säsongen, vintern, i syfte att utmatta de organiserade landtarbetarna och tömma deras föreningskassor, då ha samma vederbörande ådagalagt en neutralitet, som skulle varit erkännande värd, om den icke röjt en så uppenbar partiskhet.

Landsbygdens *prästerskap* har i England städse lagt i dagen anmärkningsvärd ovilja mot landtarbetarrörelsen, säkerligen till stor del emedan rörelsens ledare ofta varit s. k. frikyrkliga och förbunden riktat särskilda angrepp mot engelska statskyrkans jordagods och andra landtprivilegier.

Men å aandra sidan ha landtarbetarna icke haft anledning att klaga

öfver bristande sympati och förståelse från pressens och den stora allmänhetens sida. När på 1870-talet sträjckerna voro i full gång inströmmade icke allenast betydliga summor till de sträjckande — så inflöto under 1874—1875 från utomstående icke mindre än 12,613 pd. sterling (i svenskt mynt 227,000 kr.). Vid den första sträjckens utbrott skickade den stora Londontidningen *Daily News* till krigsskådeplatsen sin namnkunnige krigskorrespondent, nu mera aflidne Archibald Forbes. I öfrigt har landtarbetarrörelsen understöds af parlamentsledamöter m. fl. inflytelserika personer.

* * *

Landtarbetarorganisationen har i *Frankrike* hittills stannat vid endast några svaga ansatser. De fackföreningar som bildats, ha antingen upplösts eller föra ett tynande lif. 1897 var deras antal icke stort mer än ett 50-tal. De äro förnämligast bildade bland skogsarbetare i Frankrikes skogstrakter, äfvensom bland trädgårdsarbetare i de stora städernas omgifningar och af vinbergsarbetare i sydvästra Frankrike. De ha icke någon jordmån, påstås det, sedan »*jordbrukssyndikaten*» fått en så allmän utbredning i landet; ehuru de bildats för de jordägende grupperna bland Frankrikes jordbruksbefolkning sägas äfven arbetarna sluta sig dit. Inom ett syndikat, bildat i en af trakterna för fackföreningsrörelsen, skola sålunda af syndikatets 1,000 medlemmar omkring 600 vara lönearbetare.

* * *

I ett land som *Belgien*, hvarest jorden är sönderstyckad så mycket

som det kan vara möjligt — i det närmaste $\frac{4}{5}$ eller 78 proc. af landets jordbruk äro småbruk med en areal intill högst 2 hektar — förekomma de egentliga lönearbetarna till ett försvinnande mindretal.

Man sträfvar där framför allt att förbrödra landt- och industriarbetarna genom att kooperativt sammanföra dem i *konsumtionsföreningar*, hvilka tillika äro produktionsföreningar, hvarest en stor del af arbetarnas förnödenhetsartiklar tillverkas.

Belgiska arbetarpartiet äger som bekant ett utbreddt och väl organiserat kooperativt system af konsumtionsföreningar, förlagda till städerna. De ha börjat fara med egna vagnar milslångt ut på kringliggande landsbygd och där förse sina medlemmar

med bröd och annan proviant eller där inrättat filialer.

Professor *E. Vandervelde*, hvilken i »Archiv für Soziale Gesetzgebung» för 1901 publicerat en intressant uppsats om Belgiens föreningsväsen på landsbygden, omnämner också några smärre landtarbetarföreningar. Två af dessa bestå uteslutande af landtarbetare och de öfriga fyra af både landt- och industriarbetare, hvilka senare om morgnarna pr järnväg fara in till staden, hvarest de ha sitt arbete.

Samtliga det belgiska arbetarpartiets kooperativa föreningar uppgå till 160 konsumtionsföreningar och 23 produktionsföreningar, centraliserade i ett förbund, som räknar 80,000 medlemmar.

Den Svenska landtarbetaren inför riksdagen: önskemål till tjänstehjonsstadgan.

Landtarbetaren är till numerär öfvervägande industriarbetaren, men hvad har gjorts för honom? — Tjänstehjonsstadgan — under densamma stå t. o. m. landtbruksskolorna.

Man kan just icke påstå, att mycket, ens något, blifvit utträttat för de *svenska* jordbruksarbetarna. Och ändå är deras antal betydligt öfvervägande industriarbetarna.

Af yrkesutöfvare (frånsett alltså familjemedlemmar) äro:

Jordtorpare*)	139,528
Innehafvare af lägenheter och backstugor.	85,756
Stattorpare, jordbruksarbetare	132,791

Hvartill bör läggas tjänstehjon vid jordbruk och jordsbrukshushåll	123,567
Summa	481,642
Fabriksarbet. anställda vid tillverkningsindustrin.	262,229
Vid bergverk och bruk anställda	30,750
Handverksarbetare	44,315
Summa	337,294

*) Häre ingå såväl skattlagda som oskattlagda torp eller adpertenenser, d. v. s. afsöndrade mindre lägenheter till något hemman, å hvars ägor de blifvit upptagna, eller a. m. o. torp, hvilkas innehafvare är skyldig hemmanets ägare dagsverken eller »persedlar».

Men som bekant äro egendomsförhållande ömtåliga att röra vid, och ömtåligast af allt ömtåligt jordbesittningen; det är en sanning, som genomgått alla tider. Härtill kommer jordbrukets isolering från det öfriga samhället. Ehuru samhällenas grundval såsom frambringare af alstren, som tjäna till uppehälle och beklädning, lever det sitt afsöndrade lif, utan att man lägger märke till dess organiska samhörighet med det öfriga samhället. Att jordbruksarbetarna under sådana omständigheter i sin vanmakt lätt bli bortglömda och helt och hållet öfverlämnade åt sig själva är i det stora hela icke så mycket att förvåna sig öfver. Man rör också ogärna vid förhållandena rörande landtarbetaren, ty det rubbar ohjälpligen en mängd traditionella, genom tiderna fortplantade tvångsrättsliga principer.

Därom fick man en erinran vid de sträjkförsök, som på 1830-talet gjordes af Englands utsultna landtarbetare, — föregångare till de förut omnämnda organiserade sträjkrörelserna på 1870-talet. Trots att 1824 i lag medgafs föreningsfrihet dömdes då sex jordbruksarbetare med stöd af en för — här och marin afsedd *upprorslag* till 7 års deportation till Australien; denna drastiska dom blef dock tre år senare under påtryckning af »alla slags parlamentariska och utomparlamentariska åtgärder» upphäfd. Men äfven i Sverge ha hotande landtarbetarrörelser ej varit så sällsynta som man kanske tror. De till ytterlighet utsugna herrgårds- eller frälsebönderna visade på sin tid mer än en gång hotande tänderna, exempelvis under drottning Kristinas förmyndarregering, då bönderna »sammansatte» sig att *ej göra några dags-*

verken till herrgårdarna. Drottning Margaretas stadga af 1403 var likaledes föranledd af allmogens uppror i anledning af allmogen redan då åliggande dagsverksskyldigheten.

* * *

Tjänstehjonsstadgan, jordbruksarbetarnas »Åkarpsslag», och mer än så, (ty utom det politiska arbetarförtryck som den innehåller, utgör den tillika en lindrigare form af lifegenskap) omhuldas allt fortfarande änskönt den senaste — vi ha haft flera sådana, en af år 1686 bestämde t. ex. huru många drängar en bonde efter sitt hemmans storlek skulle få hålla sig — är så gammal som af år 1833, då förhållandena voro så helt andra än nu.

»K. m:ts legostadga för husbönder och tjänstehjon» har ofta varit före i vår lagstiftande församling under sistförflutna århundrade. Därstädes väckta motioner och hemställanden är en liten historik för sig.

Vid icke mindre än sju riksdagar (1809, 1815, 1820, 1867, 1871, 1892 och 1895 hade motionerats om ändrad flyttnings- och uppsägningstid för tjänstehjon. Förslag till införande af en »klädförordning» för tjänstehjon förekom vid 1809 års riksdag. I en motion vid 1823 års riksdag åskades inskränkning för torpare att antaga tjänstehjon samt i en annan åtgärder till förekommande af stegring i tjänstehjonens löner, hvilka motioner emellertid icke ledde till något. Vid 1840—41 års riksdag hemställa ständerna om ett tillägg till bestämmelsen angående inskränkning af rätten att i tjänst och försvar taga förbrytare och korrektionister. Om skärpt ansvar för tjänstehjon, som flyttar från en församling till en annan, för försumlighet att uppvisa prästbetyg motionerats vid 1853—54 års riksdag, men motionen afslogs.

Motioner om »rättighet» för husbonde att i sparbank insätta en del af tjänstehjons lön afslås vid 1850—51, 1868 och 1870 års riksdagar samt vid 1888 års riks-

dag om »skyldighet» för husbonde att göra insättning af en del af tjänstehjóns lön. Vid 1850—51 års riksdag motioneras äfven om införande af tjänstehjóns-(betygs)-böcker i stället för lösa orlofssedlar; afslås, men hemställa 1859—60 års ständer om införande af dylika böcker, hvilket riksviktiga ärende på nytt upptages i motion vid 1887 års riksdag. 1873 års riksdag afslår motion angående dels rättighet för husbonde att under tjänstehjóns sjukdom göra afdrag af lönen, dels ock åtgärder mot att tjänstehjón före tjänstetidens slut öfverger tjänsten. 1875 års riksdag beslutar »för sin del» en omredigering af 52 § legostadgan i fråga om den myndighet husbonde äger anlita för återhämtande af tjänstehjón, som afvikit från tjänsten.

Vid 1879, 1883 och 1896 års riksdagar förfalla motioner angående pension och förslag till ny legostadga. 1898 anhåller dock riksdagen hos k. mt om *förslag till ny legostadga* (sålunda icke dess upphäfvande, som väl hade varit det enda förnuftiga*) och tidsenliga, hvilket föranledde tillsättandet af en komité, hvilken år 1900 afgaf sitt betänkande — hittills utan vidare åtgärd. Ännu några motioner, som förfallit, gå vi förbi.

Tjänstehjónsstadgan är till den grad omhuldad hos oss att man under densamma till och med ställt lärligarna vid landets landtbruksskolor, som skola ha till ändamål »att åt unge män, hvilka önska utbilda sig till dugliga jordbruksarbetare, fördrängar, arbetsförmän, rättare, ladufogdar o. s. v., meddela därför erforderlig undervisning» äfven *efter* den reorganisation af Sverges landtbruks-

läroverk, som en 1882 därtill förordnad k. komité hade i uppdrag att föreslå. I denna var dock den nyligen aflidne riksdagsmannen J. H. G. Fredholm sekreterare och satt däri bl. a. prof. Thore Fries. Lärling anses under lärotiden såsom i föreståndarens tjänst lagligen stadd tjänare samt är legostadgan underkastad, så lyder § 14 i stadgarna för de med understöd af statsmedel i riket inrättade landtbruksskolor! Man kan knappast tänka sig en värre förslöad slentrian, så snart det är fråga om jordbruket, än den som här utan all reservation tagit sig uttryck.

Vid 1823 års riksdag gjordes — det kan äga ett visst intresse att återföra i minnet — anstalter att under legostadgan inränga äfven *fabriksarbetarna*. Hur otroligt det än må låta, så *biföllo* samtliga fyra stånden detta, änskönt en talare i borgarståndet tillkännagaf sig omöjliga kunna gå in på att göra »fabriksgesällerna» till »lagstadda drängars vederlikar». Alla till fabrikerne hörande arbetare skulle sålunda städslas på halfår, uppsägningstiden bestämmes till 2 månader före flyttningstiden och stadgades att de ej i tjänsten användas till annat arbete än hvar till de blifvit antagna. Ståndernas genialiska beslut kom emel lertid ej längre än på papperet.

*) Från arbetarpartiets dåvarande ende representant i riksdagen yrkades afslag på denna skrifvelse, emedan en halfmodärnisering blott skulle göra tvånget mot arbetarna mera effektivt och tiden för en verklig, på likställighet grundad aftalslag ännu icke var inne.

Den Svenska landtarbetaren före frikonkurrensen.

Bort med undantagslagstiftningen för jordbruket! — 1700-talets åskådning: odlarens politiska värde. — Arbetsbrist genom krig och emigration. — Vetenskapsmännens klagan. — Aflöningstaxor.

Samma situation, som i Sverge afspelas i tjänstehjonsstadgan, möter oss äfven på en mängd håll i andra länder. Tyskland har sålunda för rikets olika delar särskilda »tjänstehjonsförordningar». Ett undantag gör Elsass-Lothringen, där den franska rätten, *Code civil*, ännu gäller. I stället för med polismässiga straff behandlas där tvister om kontraktsbrott mellan husbönder och tjänare som civilmål. I Baden likaså. Tyska arbetarepartiet har också lego-stadgans slopande på sitt program.*)

Tiden går naturligtvis hän mot en *skyddslagstiftning för jordbrukets arbetare*, till sina hufvuddrag lik industriarbetarnas, i den mån landtarbetaren löses från sina medeltidsfjättrar, aflönas i reda pengar och kan begagna sig af arbetets valfrihet. Den gamla undantagslagstiftningen för jordbruket måste man växa ifrån, oaktat äfven en del gängse nationalekonomiska teorier göra allt för att undanhålla densamma.

Då stälde 1700-talets ekonomiska teorier och åskådning som bekant landtarbetaren på ett högre plan. Man framhöll då hans egenskap af samhällsfunktionär, hvilken stat och samhälle hade största intresse af att vidmakthålla och bereda trefnad. Man räknade icke uteslutande den nytta han förskaffade husbonden-arbetsgifvaren, men framför allt den

nytta han genom sitt arbete på jorden tillförde samhället, staten; man gaf honom t. o. m. ett, i pänningar och efter den årliga producerade mängden brödsäd uppskattat *politiskt värde*. Så och så många daler kopparmynt förlorade staten, om han öfvergick till andra, mindre samhällsgagnande sysselsättningar, eller om han flyttade ur landet, eller han hängaf sig åt någon »fåfänglig eller alldeles onyttig tjänst». Arbetare voro efter den tidens begrepp alla jordens odlare, men icke »de personer, som, ehuru de nedlägga sin möda och sitt arbete på landet och hushållningen därvid, dock icke lägga det egentliga på jordbruk eller jordens ans och kultur». Godsägaren och storbonden, som icke själf arbetade vid jorden, ägde mindre »politiskt värde» än torparen och åkerns plogkarlar.

Brist på arbetare och en därmed sig härledande lönestegring var emellertid då ett lika öfverklagat ondt som nu inom jordbruket, fast det då icke förorsakades af industrin, utan af de förödande krigen och de för dessa verkställda utskrifningarna. Enligt växlande uppgifter *emigrerade* från mediet af 1700-talet årligen mellan 5 och 8 tusen personer, för den tidens folkmängd en proportionsvis mycket hög siffra; enligt en annan uppgift (af Wargentini): under 20-års-perioden 1751—1772

*) Liksom det svenska.

dock icke mer än i rundt tal högst 1,300 (alternativt 900) pr år.

Det är ej särdeles hederligt, skref Pehr Wargentin i Vetenskapsakademiens handlingar för år 1755, att vi på en tid, då andra nationer på allt upptänkligt sätt locka folk till sig *icke en gång taga nog kraftiga mått att behålla våra egna infödingar*, då likväl här gifves mer utrymme och tillfälle att försörja sig än på de flesta orter i Europa» — ord, som icke den dag som i dag är förlorat på minsta vis sin aktualitet! Tjänstehjonsstadgan och andra den tidens agrarpolitiska författningar, hvilkas innehåll för nutidens människor te sig som under af absurditet, få här för bära ansvaret, såsom man kan finna i nämnda akademis handlingar för 1765, hvarest O. E. Runeberg bl. a. skrifver att, eftersom »menige mans ungdom på landet hittills ej ägt försvar af lagen, utan måst skyddas af husbönder och tvingas under tjänstehjonsstadgan, så ha de blifvit föranlåtna att öfvergifva fäderneslandet».

En 1795 tillsatt jordbrukskomité anmärker att som en verkan af sista kriget stor brist rådde på arbetsfolk. Alla som voro ogifta inom armén ålades till bristens afhjälpande att taga tjänstföråret men likväl bevista mötena.

Detta påminner om en Karl XI:s förordning enligt hvilken taxor upprättades för tjänstefolkets (drängarnas och pigornas) aflöning, hvilka skulle åtfölja 1686 års tjänstehjonsstadga. Adeln klagade nämligen sväriligen öfver att »bönderna begynne hålla flera 'arbetare' (delvis soldater, som med indelningsverkets införande stodo till böndernas disposition) än de till sina gårdars bruk kunde behöfva», och dessutom — det var här som skon klämde! — »gåfvo dem så fördelaktiga vilkor att de med ingen lön stode till att uppväga».

Dylåka taxor åtföljde äfven tjänstehjonsordningarna af 1723 och 1739. Man försökte nu äfven att på samma sätt fastställa dagsverkspriset för dagkarlar.

Den fria konkurrensen var, som vi finna, en för den tiden okänd regulator. Nämnda tvångslagstiftning, känd äfvenledes i England särskilt på drottning Elisabeths tid, gjordes likväl i alla händelser icke i något för den arbetande befolkningens skyddsvänligt syfte, men väl för vidmakthållandet af de genom tiderna fortlevande bruken och åskådningarna, som man icke på annat sätt visste uppehålla.

Landtarbetarkategorierna.

Herrgårdsbonden. — Torparen. — Backstugusittaren. —
Statarsystemet — utdömt af alla. — Agardh, Hamilton och Raab. — U. v. Feilitzen:
vilsledande beteckningar. — Statartorpare. — Lösa arbetare. —
Massvandringar af landtarbetare — en ny tidsförseelse.

Låt oss nu bestämma *landtarbetarkategorierna* och som en fortsättning af föregående artikel kasta en historisk och nutida blick på deras lefnadsförhållanden, så långt utrymmet medgifver.

Landtarbetare benämna vi alla sådana jordbruksarbetare, hvilka antingen äro i husbondens kost (tjänstehjon), eller genom legoafstal skyldiga utföra visst såväl personligt som in-natura-arbete (statare, torpare, herrgårdsbönder) samt slutligen de, hvilka vid jordbruk söka tillfälligt arbete (fria och lösa arbetare), lägenhetsinnehafvare, hvilka jämte sitt lilla jordbruk nödgas söka sin hufvudsakliga inkomst hos andra och sålunda icke kunna kallas »själfägande» eller äro öfver sin person rådande.

* * *

Herrgårdsbönderna spela i jordbruksarbetarförtryckets historia numera icke samma roll som under de århundraden adeln satt inne med lejonparten af Sverges jord, och före den kyrkan.

Man har som en för vår samhällsförfattning lycklig omständighet anført den svenska jordens ursprungliga intagning icke genom eröfring, utan med arbetets rätt. Men förmögenheten har som bekant i alla tider varit den väg, som fört till makt och anseende. Och som besittningen af jord varit kriteriet, ja

oftast enda kriteriet därpå, så har man fått bevittna tidigt nog jordegendomens anhopning på enskilda bönder. Förutsättningen för det privilegierade adelsståndet har just varit de stora jordagodsens.

Ursprungligen kringspridda i socknar, häradar och landskap sammanfördes i de olika trakterna den förmögne godsägarens gårdar genom byte, köp, förpantning, d. v. s. skuldsättning, men äfven genom våld och list, till sammanhängande godskomplexer, hvilka återfinnas redan på 1200-talet och ännu längre tillbaka i tiden. Jordegendomens koncentring i adelns händer nådde höjdpunkten under drottning Kristina och vid tiden strax före Karl XI:s tronbestigning, underlättad genom det lättsinniga boitförlånandet af kronogods. *Fyra femtedelar* (enligt annan uppgift t. o. m. $\frac{5}{6}$ -delar) af Sverges jord skall då ha varit i adelns ägo. Af 23 af Forsell namngifna ätter innehade en hvar minst 100, ända till 992 jordagods. Största antalet gods i en mans hand var 660.

Den stora massan af landets ursprungligen fria odalbönder blefvo godsens underlydande landboar eller arrendebönder, herrgårdsbönder. De erlade sitt arrende, eller jordlegan, i form af dagsverken, såväl personliga som ökedagsverken, dagsverken med dragare. Med deras hjälp jämte eget husfolk och torpare brukades »herrgården» och de herrgårdsupplidande hemmanen. Hela medelti-

dens och nyare tidens historia om bonden är nästan uteslutande historien om ifrågavarande dagsverksskyldighets utgörande, en lidandets historia, täljande om ändlösa stridigheter och mycket riksdagsbråk århundrade efter århundrade.

Bönderna ha nu mera återfått sin politiska, *men icke sin ekonomiska*, frihet. Förut var det jordkapitalet som var deras plågoris; i dag är det pänningkapitalet, det af industrien skapade, som är tuktomästaren. Herrgårdsbönderna fortleva, på vissa trakter såsom i Norrland, omvandlade i *bolagsbönder*. Vår officiella statistik skiljer icke mer på bönder på egna hemman och bönder på andras hemman, utan äro de senare sammanslagna under gruppen »arrendatorer».

När Agardh skref sitt statsekonomiska verk, utgjorde (1850) »bönderna på andras hemman», hvilka vi väl få taga för att i allmänhet vara herrgårdsbönder, öfver 40,600 (mot 52,000 år 1810). De förekomma förnämligast där fideikommisserna och andra de stora jordagodsens äro tillfinnandes: först och främst i Skåne, men äfven i Upland, Södermanland, Halland m. fl. provinser.

Arrendet betalas som sagt med arbete till herrgården, om hemmanet ej är för långt aflägsset, men om detta ej är tillräckligt dessutom med pänningar eller spannmål.

Bland arbeten, som förekommit och ännu kunna förekomma, nämnes lingon- och enbärsplöckning, spinning af lin, spannmålstransport, utan särskild ersättning för retaga vissa (milslånga) resor till näraste stad, deltaga i årliga körslor inom egendomen såsom gödselkörning, verkställa slätter, hugga vissa famnar ved, som af brukaren äfven hemföres från skogen.

Mer aflägsna gårdar betala hela arrendet i pänningar eller spannmål, som ibland

kan få utbytas mot pengar efter markgångspriset (hvilket såsom medelpris ofta understiger dagens marknadspriser), där gårdarna icke på grund af det långa afståndet till herrgården skötas såsom utgårdar med rättarlag, därvid rättaren sålunda är arbetsbasen. Ett värre system att slösa med arbetskrafter kan icke tänkas, alla parterna till största men.

* * *

Torparen är en lägre grad af landbo. Han brukar mindre jord än denna, växlande mellan 8,4 och 1 à 2 hektar åker, allt efter som torpen äro s. k. stor-, medelstora eller småtorp. Hvertill kommer något äng samt bete i någon skog till hufvudgården. Torparen föder i lyckligaste fall två till fyra kor, ett och annat ungnöt, en och annan stut, som, innan den säljes till slakt, användes som dragare vid torpet (och ibland äfven vid herrgården), några får och ett eller par svin.

Arrendet betalas med dagsverken, två till sex karldagsverken i veckan, samt dessutom efter »budning» ett extra antal dagsverken under året, s. k. hjälpdagsverken, vanligen kvinliga och efter i regeln lägre dagspänning än den i orten gällande.

Arrendet utgår ibland äfven i både pänningar och dagsverken.

Torparen åligger, att med virke från hufvudgården underhålla åbyggnaderna samt stängsel, under stundom äfven att utföra årliga nyodlingar.

För fullgörandet af dagsverksskyldighetens tunga onus måste »stortorparen» hålla dräng, hvilken naturligtvis utan logi och föda måste betalas med samma årlön som »herrgårdsdrängen»; vid mindre torp kunna torparna förena sig om gemensam dräng, och vid småtorpen utför torparen vanligen dagsverkerna själf.

Torpen äro merendels förlagda till egendomens utkanter och till den sämsta jorden, så att torparen eller hans dräng icke blott har lång väg till herrgården, ända till halfmilen

och däröfver, utan han får äfven skäligen mager näring ur husbondens dåliga jord.

Beräknar man sålunda hvad dagsverkena för året kosta torparen (icke »husbonden»), underhållet af dräng, åbygnader, stängsel, nyodlingarna han gör, icke åt sig själf utan åt husbonden, jordens försummade brukning, skördarnas inbärgning när det »passar sig», arrendets osäkerhet, i ty att han af en enda jordägarens nyck kan köras från torpet -- så nog får torparen betala sitt arrende tillräckligt högt, föga motsvarande »det egna hemmets» öfriga välsignelser! Det är ett rent underverk om torparens debet och kredit under de största försakerelser går någorlunda ihop.

* * *

En annan typ af lägenhetsinnehafvare äro innehafvarna af *backstugor* och sådana lägenheter, som äro ännu mindre jordafsöndringar än de vanliga torpen. Deras antal är, som vi sett, ingalunda oansenligt, i ty att de icke äro färre än 85,756, oafsedt barn och öfriga familjemedlemmar, då de uppgå till öfver 154,000.

Stugorna ha sitt namn af deras uppförande å ett hemmans sämst belägna delar, i någon backslutning eller dylikt. De uthyras till gift arbetsfolk eller legohjon, som ämna ingå giftermål, mot att arbete utföres vid gården, när backstugusittaren därtill kallas — dock utan skyldighet för arbetsgifvaren att gifva honom arbete året om. På tider, då han icke behöfves vid gårdsbruket, får han se sig om efter arbete bäst han kan. Hans arbete betalas kontant efter dagspänning. Som backstugusittarens arbetsinkomst blir så

mycket ojämnare ju mindre arbetstillfällena erbjudas och han måste köpa sin föda efter dagens gångbara priser, så är hans ställning den sämsta möjliga. Med stugan följer vanligen en bit jord, på hvilken han kan odla en smula potatis och dylikt.

Gynnade af förordningar i senare hälften af 1700-talet förökades backstugusittarna, så att de (enligt Agardh) 1850 uppgingo till 96,960 personer, oberäknat änkor och barn under 10 år. De arbetsföra bland dem hade på 45 år (mellan 1805 och 1850) förökats med 63 proc.

Backstugumännen äro spridda öfver hela riket. På Agardhs tid voro de allmännast förekommande i Malmö och Kalmar län och minst i Östersunds och Västerbottens län. I dag äro de särskilt talrika i Norrbottens län, hvarest de enligt länsstyrelsens 5-årsberättelser utgöra omkring 30 procent af hela länets befolkning! De ha där sin utkomst af tillfälligt arbete vid trävaruindustrien (flottning, sågning, afverkning etc.) och i mindre grad vid jordbruket.

*

Den som i äldre tider ej ägde nog »förmögenhet» att bära böndernas skattebördor och som icke i egenkap af gårdsfogdar eller landboar skötte andras jord, skulle enligt lag vara *legodrång*, samt de bland dessa, hvilka icke förmådde betala den honom påförda »bevillingen», »legohjon».

Dessa äldre tidens »legodrångar» och »legohjon» gå igen i vår tids ogifta »drängar och pigor», samt gifta statdrängar, äfven benämnda *statkarlar*, hvilka tillsammans bilda hufvudkontingenten i den svenska landt-arbetarkåren.

* * *

Vi sågo i det föregående något på herrgårdsbondens, torparens och back-

stugusittarens allt annat än ljusa ställning. Nu återstår själfva hufvudmassan af landarbetare, *statarna*.

Statarsystemet utdömes af alla utan undantag som skapande det största proletariatet och det största eländet.

Biskop Agardh likställer det med lifegenskap. Provinsialläkaren dr J. Bergman benämner statorparna och backstugusittarna "(i en af honom utgifven broschyr om »Svenska bonden och hans hemman» 1862) »den olyckligaste folkklassen i vårt samhälle, som vittnar om ett nytt slafveri och en ny sorts adel, som hotar med nya revolutioner».

Med tre års mellantid utkommo ett par, för att vara af svensk härkomst, ovanligt skarpa småskrifter om statarsystemet; den ena anonymt, men bakom hvars signatur gömmer sig en f. d. generalpostdirektör Hugo Hamilton, synlig år 1850; den andra af en godsägare kammarherre C. Raab, 1847.

»Om rätt många trasiga, utsvultna, bleka och försupna statorpare eller deras vederlikar påträffas, det vet man», yttar Hamilton, »med säkerhet att en förmögen och väldig possessionat på landet är att finna i närheten». Och så går han systemet in på lifvet, blottar obarmhärtigt de på hans tid rådande statorförhållandena vid svenska egendomar, hvaraf mycket ännu äger sin giltighet, det »lika oförsvärliga som skamliga gnideriet» att afknappa statpersedlarna och lämna dåliga, icke sällan knappast användbara varor».

I statarsystemet ser han en »tydlig protest mot eller en afsiktlig upplösning af de (hälsosamma?) band, hvilka fordom förenade husbonden med sitt husfolk». Hur förkastligt systemet i hans ögon än är, så skall, menar han dock, hvarje försök att bortskaffa detsamma säkerligen alltid stranda mot det omöjliga.

Denna pessimistiska uppfattning delar ej kammarherren, hvars namn vi nyss nämde, hvilken sätter sitt hopp till *torpsystemet*. Det går en rysning genom ho-

nom vid tanken på »att med Sverges fåtaliga folkmängd, oberäknat backstugusittare, lösdrivvare och fattighjon, åtminstone c:a 300,000 dagligen befinna sig i statkarlens ekonomiska elände. Många statkarlar bevista aldrig gudstjänsten af brist på — kläder; barnen äro för dessa människor det hårdaste kors. De tacka gud, när de inga äga och tacka honom, när de med snaraste mista dem». I trots af allt detta fins det dock andra som förf. anser ha det ännu sämre, nämligen backstugusittarna: »Om han äfven finge arbeta och arbetade hvarje dag, kan han ändå icke en gång förtjäna så mycket som statkarlen, emedan den senare alla år har lika stort kvantum säd (i »stat»), alltid vedbrand och husrum samt hjälp under sjukliga tider».

I kommuner, hvarest statarsystemet i någon större skala begagnas, voro på nämnda båda författares tid »faktiskt bevisat» försörjningshjonen »mer än till $\frac{3}{4}$ utgångna ur forna statorpares och deras vederlikars familjer».

* * *

Urban von Feilitzen har i sitt bekanta arbete om »tjänare, stator och torpare» haft den ominösa idén, att söka klassificera dessa arbetargrupper efter deras lönevilkor i välbärgade, medelmåttigt bärgade och fattiga.

Naturligtvis är det vilseledande och värdelöst att så beteckna arbetargrupper på den allra lägsta proletariatens nivå. Till på köpet ha de utarmade människorna själfva fått bestämma om sina kamraters ställning, hvarvid kvinnorna fått tjäna som de tillförlitligaste sagesmännen. Betecknande för hela metoden är när Per Persson i Orramåle »utan ett ögonblicks tvekan» inrangeras som »midt på raden» Kalle i Hörnet som »nära utfattig», men Nellas och Finas kärar, »di reder sig mye bra» och Albertinas »han ä då rik.» — Författaren har själf tvekat rörande metodens riktighet; en metod, som, i förhållande till dess omständlighet och tidsspillan lämnat ett ytterst magert resultat, renons

som förf:s skrifter äro på några undantag när på verkliga och gripbara upplysningar.

Nationalekonomiskt korrektare hade varit att gruppera nämnda arbetare efter ett fattigdomsstreck: *fattig*, *fattigare* och *fattigast*; det hade åtminstone icke vänt upp och ned på de ekonomiska begreppen.

Förf. uppger själf medelvärdet af stat och lön vara i Småland 370 å 379 kr., d. v: s. en aflöning af c:a 1 kr. 26 öre pr dag samt i Östergötland 345 kr., lägre alltså än i Småland, motsvarande en aflöning af 1 kr. 17 öre pr dag. På denna årsinkomst, oafsett hvad hustrun kan förtjäna, skola existera man, hustru och så många barn som »vår herre» beskär dem.

Statare förekomma i de egentliga åkerbruksdistrikten, där de stora godsens (och bergsbruk) äro förhärskande, ty bonden, som använder främmande arbetskraft betjänar sig nästan uteslutande af tjänstefolk samt tillfälliga arbetssökande i härgningstiden. Allmänt förekommande i södra och mellersta Sverges landskap, aftaga de i Norrland, och i Norrbottens län finnas de icke alls enligt länsstyrelsens femårsberättelser.

När stataren, utom sin »stat» i spannmål, potatis, mjölk, viktualier (sill etc.), vedbrand (skogsris) och husrum, får en bit jord att bruka för egen räkning med skyldighet att arbeta vissa (2 å 3) dagar i veckan vid gården samt efter tillsägelse andra dagar i veckan efter en på förhand bestämd aflöning, går han vanligen under namn af *statorpare* (eller halfstatare). Denne har vanligen äfven något handverk till förvärfskälla mellan dagarna han går utan arbete, af hvilket handverk »herrgården» naturligtvis äfven begagnar sig, när den dagsverkspliktige statorparen arbetar vid gården.

Stataren rekryteras vanligen med barn ur torparnas och brukarnas (herrgårdsböndernas) familjer.

Vid tiden strax före hypoteksföreningarnas uppkomst och under första årtiondena af deras verksamhet fick statarsystemet särskilt rask utbredning på bekostnad af jordtorpsystemet, en omständighet som torde ha stått i samband med den ökade pänningtillgången och en däraf följande spekulation i jord samt egendomarnas ombyten på ågare. Under det att mellan åren 1826 och 1850, en tidrymd af alltså 25 år, antalet jordtorpare ökats med 19 proc., hade statarnas (statorparnas) antal stigit med 84 proc. (Agardh).

* * *

En senare tids företeelser äro de *fria och lösa arbetarna*. De äro daglönare, hvilka komma och gå, eller lägenhetsinnehafvare, af hvilka ackordsarbeten vanligen utföras. De betalas efter dagens gällande arbetspriser, medan kontraktsarbetarna erhålla en på förhand och för längre tid fastställd lägre dagspänning för öfverdagsverken.

Först vid 1815 års riksdag uttalade ständerna, att hvarje svensk medborgare »bör» äga rättighet att söka arbete på hvad ort som helst inom riket. Men vid riksdagarna närmast förut och äfven senare blefvo motioner väckta i syfte att förhindra arbetsfolk att »utvandra» från ett län till ett annat (1817—1818) samt att vidtaga åtgärder till förekommande af det sammans kringvandring (1859—1860). I midten af århundradet voro utvandringarna af inhysehjon och husmän (en redan i våra landskapslagar förekommande benämning) från Skåne till Danmark så allmänt förekommande, att man sökte, utan att lyckas, i riksdagen få föreskrifter däremot.

Nu mera är befolkningens flyttningsfrihet i princip och praxis erkänd och ingen torde på allvar vilja återgå till de gamla

tvångsbestämmelserna. Äro konjunkturerne svåra och det samhälliga eländet stort kan vandringsarbetarnas lott vara förtviflad nog, ehuru detta i grund och botten icke har med flyttningsfrihetens grundsats att skaffa.

Liksom industrin och stadsnärin-garna i förra hälften af det sistför-flutna seklet hade sin beryktade ge-sällvandring, återuppstånden i våra dagars luffarvandringar, om hvilken Agardh säger, så oräkneliga tal blif-vit hållna vid våra riksdagar alltifrån 1823, så kan ock jordbruket uppvisa en likadan företeelse, hvarmed nuti-dens ekonomer rätt mycket syssel-sätta sig. Karl Marx m. fl. ha gjort oss bekant med det engelska »gång»-systemet, genom hvilket kvinnor och barn på förfärande sätt exploateras fysiskt, moraliskt och ekonomiskt. Med rotfruktsodlingens, specielt *sockerbetsodlingens*, allmänna tilltagande ha de s. k. vandringsarbetarna blif-vit en allt talrikare klass af landt-arbetare, ännu så länge hos oss dock icke lika märkbar som i många an-dra Europas land. Massvandringar-na från Småland till de skånska, danska och tyska sockerbets- och po-tatisplantagerna torde dock vara äg-nade att gifva ett begrepp om deras väsen.

Inom Tyskland förekommer vid tiden för vårbruket en *massvandring* från de östra provinserna till landets västra och mellersta trakter, särskilt till Sachsen, där betodling bedrifves i största skala; en massvandring af män, kvinnor och barn på 70,000 å 80,000 personer, hvilka, när hösten kommer och betskörden är bärgad, vända åter till sina hemorter. De sålunda på arbetskrafter uttömda jun-kerprovinserna få delvis ersättning af polska, galiziska och ryska arbetare,

som nöja sig med en lön och en be-handling, som arbetarna med hem-ortsrätt undfly.

De vandrande arbetarnas antal be-räknas uppgå i Preussens östra pro-vinsler till 20—30 procent af den bosatta befolkningen. Särskilt upp-rättade värfningsbyråar göra profit på uppsamlandet af säsongarbetare, hvarvid *barn* icke sparas. Från Tysk-lands nordvästra trakter ställas lik-nande vandringar till Hollands och Tysklands brännortsf- och mossod-lingsdistrikt.

Frankrike får sin arbetarimport från Belgien, Flandern m. fl. land, och inom landets egna gränser läm-na de yngre elementen af befolkning-en i Normandie, Bretagne, Auvergne o. s. v. bergen, vingårdarna och små-bruken för att öfver sommaren uppe-hålla sig på orter, hvarest arbets-kraften är efterfrågad och arbetsfört-jänsten större — något som emel-lertid icke alltid blir fallet, då dessa massvandringar tendera till *arbets-prisernas nivellerung*.

I Italien har den periodiska arbe-tarvandringen likaledes fått stor ut-sträckning. Arbetare för sommaren breda ut sig öfver Europa, men vid den europeiska vinterns annalkande inskeppa de sig till Argentina och andra sydamerikanska stater, hvarest jordbrukets fältarbeten då taga sin början. Invandringen af kinesiska kulis till Nordamerikas förenta stater är allmänt bekant.

I vårt land ha vi helt nyligen fått bevittna de skånska sockerfabrikan-ternas import af *galiziska* arbetare för sina betodlingar. Företeelsen har blifvit universel. Den har gifvit landtarbetarfrågan en ny riktning, tillfört den ett nytt problem.

Landtarbetaren och industriarbetaren.

Deras samhörighet. — Lärdomar från England. — Industrin på landsbygden. — Landt-
arbetarens ställning till den moderna arbetarerörelsen. — Industri-
maskinernas och landtbruksmaskinernas olika karaktär.

Är det som de moderna franska agrarekonomerna lära, att landtarbetarnas, de fria och lösa landtarbetarnas löner i allmänhet regleras efter lönerna inom industrin och i städerna, så har härigenom en *växelverkan* inträdt mellan landt- och industriarbetarna; och de ha med hvarandra kommit i en gemenskap, som under jordbrukets gamla aflöningsformer *in natura* näppeligen varit möjligt. Landtarbetaren får sålunda med industriarbetaren dela ljuft och ledt, hans framgångar såväl som hans vedermödor.

Landtarbetaren strömmar till industrin och staden, mottagen där med öppna armar; men från städerna och industrihårdarna går äfvenledes en motström af arbetslösa och icke-yrkesbildade arbetare, hvilka dock icke på långa vägar kunna utfylla det större jordbrukets behof af armar. Och så länge detta icke sker, kunna arbetspriserna på landet hålla sig något uppe. En tendens, som är ägnad att understryka hela den lönarbetande klassens samhörighet, gör i längden sig dock gällande, nämligen en *arbetsprisernas nivellering*. Detta bör vara jordbruket en lisa, då arbetslönerna sålunda icke kunna öfverskrida en viss naturlig maximi-gräns, men å andra sidan inge arbetarklassen som sådan en känsla af inbördes solidaritet.

När med växlande lycka de engelska landtarbetarna i början af 1870-talet kämpade för drägligare arbets-

och lefnadsvilkor, infunno sig en mängd »general laborers», d. v. s. olärda arbetare och andra arbets- och halfsysslolösa arbetare från kringliggande industristäder och landsbygd, hvilka intogo de för sin rätt kämpande arbetarnas plats. De gjorde dem därmed maktlösa.

Det var efter dylika lärdomar, som de senare bildade fackföreningarna gingo i författning om grofarbetarnas, de lösa arbetarnas organisering genom deras upptagande i förbunden. Härigenom kommo de dock på sätt och vis ur askan i elden, i det att fackförbundens kassor blefvo starkt anlitade af de många arbetslösa. Så hade exempelvis »Eastern Counties» 1892—1893 i det närmaste 2,000 sysslolösa medlemmar samtidigt som veckoinkomsten för många bland dem, som hade arbete, var minskad med 3 å 5 shilling.

Dagligdags ser man ju äfven landsbygdens lösa och sysslolösa arbetare uppträda splittrande i industriarbetarnas lönestrider. Industriarbetarorganisationerna i England ha därför också medlande sökt träda emellan vid uppkomna inbördes oenigheter inom landtarbetarförbunden och eljes varit i verksamhet för oorganiserade landtarbetares organisering. Den dag är väl icke omöjlig att tänka sig, då industri- och landtarbetarorganisationerna, när de senare bli allmänna, förena sig i gemensamt arbete och arbeta på afdelningar i en enda stor *gemensam* organisation.

Industrin, ursprungligen förlagd till städerna, har mer och mer flyttats ut på landsbygden, hvilket bör underlätta arbetarklassens sammanförande. Af i gång varande 10,904 fabriker i Sverige voro 1901 de 6,973 befintliga å landsbygden, med 151,547 arbetare eller resp. 64 och 58 proc., hvartill ytterligare kommer de vid järnverk, grufvor och bruk sysselsatta 30,776 arbetare, hvilka enligt sakens natur äro alla på landet bosatta. Med dessa blir procenten å landsbygden bosatta industriarbetare nära 70.

*

Det klagas emellertid öfver den okänslighet som landtarbetaren visar för den modärna arbetarrörelsen och som målsman för denna mening uppträder dr *Eduard David* i Tyskland, författare till ett omfattande agrarekonomiskt arbete, betitlat: »Socialismus und Landwirthschaft».

Det skulle, enligt hans teori, hufvudsakligen bero på att man icke träffat landtarbetarnas lifsintressen. Maskinen har för landtarbetaren *icke* varit den helvetesmaskin som den i början varit för industriarbetaren. Ej håller har man talat ett för landtarbetaren och bonden begripligt språk, när man bekämpat spannmålstullarna och småkulturen, hvaraf David är en entusiastisk anhängare. Slutligen tillkommer landtarbetarens i allmänhet låga andliga nivå, hvad som väl till märkandes icke lägges *honom* till last, men väl de samhällsband, som hållit honom kvar i okunnighet, gjort hans lif enformigt, glädjetomt, utan eggande inflytanden, andefattigt och slött.

Så länge landtarbetaren aflönas (såsom stataren) in natura eller i

form af andel vare sig i jordbrukets bruttoafkastning (såsom i hälftenbruk) eller nettoafkastning (tantième) och ej behöfver köpa lifsmedel, dem han frambringar på sin egen eller arrenderade lilla torfva, (såsom jordtorpare eller lägenhetsinnehafvare), så länge skall man ur intressesynpunkt icke kunna hoppas, att landtarbetarna skola begeistras af industriarbetarens kamp mot lifsmedeltullarna, för hvilken dessa betyda försämring i hans lefnadsförhållanden. Till deras bekämpande har landtarbetaren ingen *direkt* anledning; födoämnenas fördyrande genom tullar lämnar honom likgiltig.

Men ännu mer afgörande är skillnaden i förhållande till *maskinerna*.

* * *

Vi sågo sist hur, efter dr Davids sätt att framställa sakerna, landtarbetaren genom sina aflöningsformer hade svårt att bli lika intresserad som industriarbetaren i kampen mot spannmålstullarna.

Men än större olikheter härleda sig, anser denne forskare, ur *maskinens* olika verkningar på de båda områdena.

Industrimaskinen, som banade väg för storindustrin, förstörde både andligen och fysiskt industriarbetarna och gaf upphof till icke förut anade missförhållanden. Besparing i arbetskraft, som genom maskinen blef möjlig, framkallade kronisk arbetslöshet. Som maskinerna icke kräde någon betydligare muskelkraft, ej håller arbetskicklighet, kunde de skötas af kvinnor och barn, hvilka icke blott reducerade arbetslönerna, utan äfven gjorde männen mindre efterfrågade; och enformigheten i deras gång i före-

ning med deras lättskötthet hade endast till följd arbetsdagens oskäliga utsträckning. Enär de utan afbrott kunna arbeta och det i dem nedlagda kapitalet kräfde dryga räntor och amorteringar så komma de att hållas i ständig sysselsättning dygnet om. Nattarbetet infördes. Arbetaren fick hvarken rast eller ro; han måste arbeta dag och natt, söndag och hvardag, 16 timmar i sträck och däröfver; hans arbetskraft utfylde och delvis ersattes med en billigare kvinno- och barnakraft, som användes vida öfver förmåga; hemmet kom i oordning, nöd och elände vore hemmens ständiga gäster, och barnavården försumrades på det mäst upprörande sätt. Det var icke maskinen i och för sig som var skuld till allt detta, utan *sättet*, hvarpå maskinen kom till användning i produktionens tjänst.

Det missbruk, som maskinen fick i den enskilde kapitalistens hand, blef första anledningen till industriarbetarens resning mot sina förtryckare: den verkliga, fabrikanten-kapitalisten, och den förmenta, maskinen själf.

Med landtbruksmaskinen är förhållandet alldeles motsatt. Den icke minskar utan tvärtom ökar behovet af arbetskraft både indirekt och direkt. Det fins landtbruksmaskiner som till och med kräfva större antal arbetare än samma arbete utfört utan maskiner. Genom införandet af ångplogen och andra för djupkultur och jordens intensivare beredning beräknade maskiner har en stegring i jordens produktivitet ernåtts, som tarfvar allt mera lefvande organisk arbetskraft. Det är för den skull oegentligt att säga, att landtbruksmaskinen minskar behovet af sådan och att

den skulle vara medlet att utfylla den nu öfverklagade stora arbetsbristen vid det stora och medelstora jordbruket.

Det är *icke* landtbruksmaskinen, som gör den mänskliga arbetskraften öfverflödig, utan den *odlingsmetod*, som, med hänsyn härtill, tillgripes. När den engelska landlorden eller den stora arrendatorn öfvergår från odling af rotfrukter och intensivare foderväxtodling till åkerns igenläggande till bete och skog, så gör han därmed en mängd eljes behöflig arbetskraft obehöflig. Landtbruksmaskinen minskar så till vida efterfrågan på mänsklig arbetskraft att den gör »med färre armar hvad som blott låter sig göra med mycket armar» (Lecontene).

Men den icke allenast möjliggör en jordens och skördarnas ökade afkastning, den underlättar och forceerar jämväl jordens afkastning och ökar den odlade jordens areal, till hvilket allt arbetare behöfves.

Landtbruksmaskinen, som i allmänhet icke förblir på den plats, där den en gång ställts, utan är och måste vara flyttbar, kräfver af sin skötare vaksamhet och påpasslighet d. v. s. intelligens och kvalifikation. Maskinen har därför redan från sitt första inträde i jordbruket blifvit hälsad som *den bästa konkurrenten till staden och industrin*, som frånvarvat jordbruket det mesta af dess intelligens och duglighet. Landtarbetaren är maskinens ledare, dirigent, icke dess tjänare. Maskinarbetaren betalas i jordbruket med 5 till 50 % högre lön än den vanliga landtarbetaren.

Landtbruksmaskinen drifves vidare med lefvande, organisk motor-kraft, med dragare, hvilka icke kunna

exploateras som den mekaniskt drifna industrimaskinen. Maskinen utför sitt arbete med afbrott, med längre och kortare uppehåll, är endast periodvis i användning, hvarför den hvarken förslöar eller öfveranstänger som industrimaskinen. Den kroppsliga och andliga degenerering, som beledsagar den industriella maskindriften, kan icke här göra sig gällande.

Kvinnoarbetet har tack vare landbruksmaskinen blifvit *inskränkt* i landbruket. Kvinnan har ju varit mannen så till den grad underdånig, att hon varit hans första slaf, hvilken fick utföra mannens gröfsta och tyngsta sysslor. In'et under då om verkningarna däraf förbestått i en så af traditioner bemängd näring som jordbruket! Men skörde- och slättermaskinen, hästräfsan och hövändaren ha ersatt hennes forna arbete, och lyckligt är det. Mellan åren 1871—1891 minskades i Storbritanien de manliga landtarbetarna med 18 % men de kvinliga med 54 %, hvar till maskinen tillanselig del torde ha varit orsak. I Tyskland, Förenta staterna m. fl. land aftager kvinnoarbetet. Kvinnornas försvinnande från åkerfältet anser en af den engelska regeringen tillförordnad komité för utredning af det engelska jordbrukets finansiella betryck som ett bevis på landtarbetarnas förbättrade ekonomiska ställning.

Däremot har landbruksmaskinen icke kunnat minska *barnarbetet* i jordbruket som tagit en häpnadsväckande utsträckning. Men detta beror icke på maskinen, ty landbruksmaskinen lämpar sig icke för barnarbete, utan är det den modärna bet- och rotfruktsodlingen som varit anledningen därtill, äfvensom bristen

på arbetare vid de större egendommarna. I Tyska riket voro 1882 dubbelt så många barn sysselsatta i landbruket som i industri och bergverk tillsammans. Af 32,398 för lön arbetande barn *under 12 år* kommo 1895 ensamt på jordbruket icke mindre än 30,604, d. v. s. öfver 94 procent.

Hvad som dref industriarbetaren till att reagera mot de med industrimaskinens tillhjälp åvägabringade lönereduceringarna, arbetsdagens utsträckning vida öfver det normala samt arbetslösheten, saknar alltså — säger David tvifvelsutän fullt korrekt — motsvarighet inom jordbruksnäringsen. Härmed bortfaller också den impuls till själf försvar för sin frihet och existens hvartill maskinens missbruk uppkallade industriarbetaren. David menar alltså att den parol till »uppmarsch», som passar för industriarbetaren, icke i allt är den parol, som passar för landtarbetaren.

Må vara. Men eljes ha vi svårt att förstå den irriterade och polemiska ton David anslår mot *Kautskys* icke mindre förtjänstfulla — efter vårt förmenande förtjänstfullare — ekonomiska arbete rörande det modärna jordbruket, hvilket David benämner ett »förtviflat» försök (pag. 52) att upprätthålla (den marxistiska) tron på småbondens proletarisering och undergång i rådande kapitalistiska produktionssystem. Kautskys stora bok innehåller likväl många utmärkta iakttagelser, många säkra slutsatser, ådagalägger ett lika grundligt och redbart arbete som någonsin Davids icke mindre stora bok.

Kan Kautsky icke entusiasmeras för nutidens småbondeskultur, så har han därför för visso sina lika fullgoda skäl som David i sin beundran

för densamma. > Det skall aldrig kunna bortresoneras, att småbrukaren, äfven när hans lott är som lyckligast, tvingas *arbeta vida öfver måttet* af det normala, och i förhållande till sin idoghet nödgas lefva på otillräcklig och dålig kost, är »undervärd», som Kautsky säger. Men det kan lika litet bortresoneras att det lilla jordbruket äger att uppvisa sannerligen förvånande resultat i fråga om dess produktivitet.

Det fins emellertid en faktor, som David alldeles förbiser i sin ifver att höja småbrukets förträfflighet och berättigade existens — icke den faktor som bibeln talar om att människan skall arbeta i sitt anletes svett, men den som gör ett *förädlat kulturlif* möjligt. Människan skall icke vara jordens träl, utan dess herre. Det kinesiska jordbruket står, efter hvad man enstämmigt påstår, på höjden af högsta tänkbara jordbrukskultur, har ernått längst gående intensitet. Hela Kina skall vara som en trädgård. Kinesen födes jordbrukare. Dyrkare af muskelkraften gör han sig själf frivilligt(?) till arbetsträl, jordträl. Endast ett fåtal kan ägna sig åt industri, konst, vetenskap, emedan småkulturen slukar alla intressen och allt folk. Men ett folk, som blott lefver för att äta, dricka, sofva och kläda sig går icke framåt; det står stilla, och därför är och förblir Kina, så länge det icke ändrar sina vanor, ett barbariskt land.

I Kina är dessutom jordegendomen icke privat; kinesen äger i själfva verket blott nyttjande- eller brukningsrätten till jorden; jordegendomen är där *familjeegendom*.

Kinesen har sin motsvarighet i Europa; i de trakter, hvarest små-

kulturen är som intensivast, bland Frankrikes grönsaksodlare, de s. k. maraichärerna, o. s. v.

Helt naturligt skall småkulturen i en tid, då det stora jordbruket befinner sig i en ödeläggande, ihållande kris samtidigt som det lilla jordbruket visar de mest förvånande resultat, tekniskt och ekonomiskt sett, vara en sak så att säga på modet. Men Kautsky har helt säkert alldeles rätt, när han i rådande samhällskick framhåller bondekulturens barbariska sidor, ty sådana finnas förvisso, hvaraf man får tillräcklig kännning vid umgänget med »bönder». Bonden skall *uppge sin bondaktighet* och bli *odlare* i högre mening. Det är småkulturen, som bör uppgå i storkulturen och icke tvärtom; den skall icke försvinna, men *underordna sig* den stora odlingen. Utvecklingen går mot samhällig stordrift i landbruk såväl som i industri, säger Kautsky; före honom har Karl Marx sagt detsamma; och (oafsett hvad redaktionen af denna tidning själf tänker) vi gifva dem rätt. David har icke öfvertygat oss, oaktat allt hans hopade materiel, hans grundliga bevisning och i trots af — Danmarks husmansbruk.

David har säkerligen icke desto mindre delvis rätt att *vägen* till landtarbetarens, legodrängens icke mindre än statarens, torparens, icke mindre än den på annat arbete lefvande lägenhetsinnehafvarens, sociala frigörelse går genom hans »*uppstigning*» i *den själfständiga småbrukarens klass*. Land vill landtarbetaren ha, en bit jord stor nog att gifva honom och de sina arbete, underhåll och personlig frihet; det och endast det är för landtarbetaren den verkliga dragningskraften; hans in-

träde i producenternas led för honom tillsammans med sina yrkesbröder i de i vår tid starkt utvecklade *producentföreningarna*, hvilka slå, som

David anser, bryggan öfver till landtarbetarproduktionsföreningarna, hvilka äro framtidens ideal.

Härom mera i följande artikel.

På reformernas väg.

Meningsskiljaktigheter angående fack- m. fl. föreningar: Kautsky, David och svenska riksdagen. — Småfarmarsystemet: v. Feilitzen och H. Tisell. — Ackordsarbetet.

— Engelska cottagesystemet = vårt från hedenhös härstammande stataresystem. — Andra förslag: tantiëm, andelsjordbruk, arbetarnas humana behandling, belöningsystemet.

Redan vid begynnelsen af den engelska landtarbetarorganisationen på 1870-talet, eller fastmer när det började gå den något emot, uppstod däriinom en häftigare meningsstrid rörande hvilken *väg* vore den rätta att slå in på i kampen för förbättrandet af landtarbetarnas lefnadsvillkor. Mellan ordföranden i det förut omnämnda nationalförbundet, en mr Wincent, och förbundets generalsekreterare, en mr Taylor, till yrket snickare, utbröt en schism. Den senare höll på fackföreningarna, påvisande de framgångar i arbetstidens förkortning och löneförbättringarna som desamma redan hade förskaffat landtarbetarna, under det att mr W. bestred fackföreningarnas ändamålsenlighet. Han förordade i deras ställe återupplifvandet af Englands fördrifna småbondestånd samt koooperation i form af konsumtionsföreningar i syfte att hålla arbetare med jord på arrende.

Schismen hade till följd Vincents utträde ur nationalförbundet vid en 1875 hållen kongress. Han bildade en ny arbetarorganisation: arrende-arbetarnas nationalförbund, som emel-

lertid blott hade en helt kort tids existens och var utan någon betydelse.

David företräder så till vida den senare riktningen som han, såsom i förra artikeln nämdes, ser landtarbetarfrågans *tillfälliga* lösning i landtarbetarnas öfvergång i själfständiga småbönder, hvilka utan biförtjänst och med endast sin familjs hjälp ha sin fulla utkomst af den jord de bruka.

Om icke direkt uttalat, torde *Kautsky* i sitt förutnämnda arbete få anses som hufvudsaklig anhängare af fackföreningsprincipen, enär han ser i arbetarnas fjättrande vid torfvan genom »Rentengüter», d. v. s. småarrenden och på låneväg förvärfvade egna hem en betänkelig hämsko på arbetarnas flyttningsfrihet (freizügigkeit), »den proletariska klasskampens viktigaste vapen», som han anser denna frihet vara.

David vill dessutom göra gällande att den sedan »Internationalens» dagar, alltså sedan medio af 1860-talet allt jämt kvarhållna Marxistiska ståndpunkten att åvägbringa landtarbetarnas emancipation genom de-

ras sammanslutning i *produktionsföreningar*, är både föråldrad och ohållbar.

Liksom industriarbetarklassens med rätt stora förhoppningar började produktionsföreningar undan för undan gjorde fiasko, så skulle enligt hans mening med nödvändighet likadana föreningar bland lantarbetarna vara på förhand dömda till samma undergång, emedan förhållandena på världsmarknaden icke äro för sådana föreningar gynnsamma; ej håller förefinnes, på grund af bristfällig, otidsenlig och försummad uppfostran, ännu den generella kompetens, som tarivas för ett lyckligt genomförande af ett dylikt produktionssystem.

Produktionsföreningarna, inom hvilka arbetaren är sin egen arbetsgivare — sålunda icke att förväxla med de nu existerande producentföreningarna, hvarest lönesystemet ännu är bibehållet — skulle lida af samma kroniska kris, hvaraf det europeiska jordbruket sedan flera decennier varit hemsökt; ropet på lifsmedelstullar skulle förnimmas lika högljudt från deras läger som nu från de enskilda jordmagnaternas; och arbetslöshetens mara icke mindre rida produktivföreningarnas medlemmar.

För den skull måste denna kooperationsform tillhöra framtiden, menar David, och icke nutiden.

Genaste vägen att nå målet är att på stordriftens jordområden etablera *små jordbruk af småproducenter*, sammanslutna i *kooperativa producentföreningar*. Dessa producentföreningar böra betraktas som en kompromiss mellan den individualistiska och associativa hushållningsprincipen.

Det är, som David själf säger en gammal bekant väg till social frigörelse som härmed rekommenderas;

en väg som äfven svenska riksdagen i år slagit in på genom dess beslut att inom riket med pänninganslag främja det själfständiga bruket.

* * *

Innan lantarbetaren kommit så långt på frigörelsens bana att han upphört att vara lönearbetare, gå en del personers förhoppningar ut på att efter hand få torpsystemet förbytt till ett *småfarmssystem*, enligt hvilket arrendetorpen anläggas så stora (7 å 8 hektar), att de »helt upptaga en arbetarfamiljs krafter året om». (*U. von Feilitzen*.) Så uppfattat, skulle systemet egentligen icke afse något annat än att försäkra den allmänne och enskilde godsägaren en räntabel afkastning af de jordbesittningar, hvilka han icke själf brukar, och den stora odlingen sålunda gå ytterligare miste om den tillgång på arbetare, som den nu saknar, något som nog icke håller varit Feilitzens innersta mening.

Godsägaren, kaptan *H. Tisell*, en af de få som i vårt land lagt i dagen något större förstånd för jordbrukets sociala sida, är i sin beundran för det engelska jordbruket en varm förespråkare för småfarmssystemet, som han anser vara den väg, hvarigenom lantarbetarfrågan skall kunna lösas, dock under den bestämda förutsättningen att det grundas på »en tidsenlig arrendelag». Tisell, som ägnar de brutala sidorna af det dagsverksskyldiga torpsystemet en upplyst kritik, synes utgå från det antagandet, att som en areal på 7 å 8 hektar — den af honom angifna åkerareal för småfarmer hos oss — icke tager i anspråk under året mer än sammanlagt 16 veckor för de nödvändigaste jordbruksarbetenas ut-

förande, fins det tid öfrigt för landt-
arbetaren-småfarmaren att för andra
utföra ackordsarbeten.*

* * *

Ackordsarbetets allmänna införande i landtbruket är eljes ett förordat lönesystem, hvarmed man hoppas kunna hålla landtarbetaren kvar vid jordbruket. Med det samma ernås enligt kapten Tisell 50 till 100 proc., enligt den tyske bokfabrikanten frih. v. der Goltz 25—33 proc. mer arbete än om samma arbete utföres efter dagspänning (på tid). När samma arbetsmängd kan utföras med 25 proc. färre antal arbetare, så följer däraf, att de, hvilka genom ackordsarbetet bli öfverflödiga, antingen kunna användas för andra viktiga arbeten vid ett jordbruk eller ock bli de — utan arbete.

Arbetsgifvarens fördel är vid detta systems tillämpning iögonenfallande, men arbetaren *kan*, ifall honom icke pålägges *oskäligt* ackord, tvifvelsutan äfven göra sig en större arbetsförtjänst. Systemet vinner allt mera terräng inom jordbruksnäringen, men synas agrarekonomerna f. n. hysa olika meningar, till hvilken grad och utsträckning ackordsarbetet är möjligt inom näringen.

En modifikation af småfarmssystemet är det engelska *cottage-systemet*, som emellertid intet annat är än vårt gamla välsignade statorparsystem. Lecouteux, fransk agrarekonom och i sin lifstid drifvande vid

sidan af sin verksamhet som professor i jordbruksekonomi praktiskt jordbruk, betraktar (på humant vis för öfrigt) det som en broms, hvarmed man skulle kunna stäfja landtarbetarens vandringslust och göra honom bofast. Systemet är som sagdt i Sverge *utdömt*, ehuru ännu allmänt praktiserat. Dess anor gå hos oss äfven långt tillbaka i tiden, enär det icke skall ha varit ovanligt bland våra förfäder att husbonden lät åt (hus)trälen uppföra särskild boning samt lämnade honom antingen jord till begagnande eller stat. Englands tidigaste och på samma gång fattigaste löntagare voro enligt Steffen (Lönsystemets historia i England) »cottars». Drottning Elisabeths bekanta s. k. lärlingslag (af år 1562) föreskref, att till ett »cottage» skulle höra 4 acres jord (Hasbun).

* * *

Till förbättrandet af landtarbetarens sociala och ekonomiska ställning äro i det stora hela så många förslag framställda, att de snarare äro för många, än för få.

Vinstandels- och *delägare*projekten, hvarmed man i förra hälften af det sistförflutna århundradet rätt mycket sysslade, ha trädt alltmera i bakgrunden, då man därur icke kunnat draga något af större praktisk betydhet. De praktiska försök, som blifvit utförda af mot arbetarna välsinnade godsägare, ha afstannat; och de, som blifvit realiserade, ha upphört **.

* En mängd både fysikaliska och ekonomiska omständigheter ha inflytande på huru mycken tid som kan och bör ägnas åt det egna lilla jordbruket. De intensivaste småbruken af betydligt mindre antal än här nämnda (ända ned till $\frac{1}{2}$ hektar) kunna tarvå så helt en familj, att någon tid för extra arbeten icke är att tänka på, ej håller önskligt.

** Intresserade hänvisas till en på Björk & Börjessons förlag i Stockholm nyligen utkommen broschyr om »kooperationen bland de jordbrukande klasserna», där ämnet något utförligare behandlas.

En arbetarnas *humanare* behandling är en på godsägarnas arbetareprogram ofta återkommande punkt. Det är som vore man bråd att vilja sona gamla brott!

Det *demoraliserande belöningsystemet* är också allmänt gouterat. Man ger enskilda bland de äldre arbetarna på godset en gratifikation, vanligen

vid jul, i form af pengar eller in-natura-presenter, som »belöning för flit och trohet». Yngre arbetare komma här af icke i åtnjutande, utan skall, synes det, enskildas bland de äldres premiering tjäna dem till en sporre att efterlikna dessa i hopp att äfven kanske en gång bli hugnade med en liten dusör för sitt välförhållande.

Några landtarbetaren närmast liggande spörsmål.

Föreningsrätten. — Legostadgans undanrödjande. — Dess ersättande med en ny arbetarskyddslagstiftning. — Skydd mot yrkesfara: Olycksfallsförsäkringsplitten. Yrkesinspektionen — en tidsfråga. Ålderdomsförsäkring. — Minderårigas användande i jordbruket. — Englands »Agricultural Children Act». — Jordbrukskvinnan.

— Skolundervisningen. — Rösträttsarbetet. — Landtarbetaren och malthusianismen. — Bostadsfrågan finns äfven på landet. — Är lagstadgad arbetsdag möjlig i jordbruket? — En hästs normalarbetsdag. — Natt och söndagsarbete. — Arbetsdagens längd. — Öfvertid med betalning i supar. — Slutord.

Utän *föreningsrätt* är ingen organisation möjlig; och organisationen är för landtarbetaren liksom för industriarbetaren om icke det enda, så tvifvelsutan det förnämsta medlet till värnandet af sin klass' intressen.

Rätten att förena sig med sina likar för gemensamma angelägenheter måste för den skull vara en landtarbetaren ytterst maktpåliggande sak. Landtarbetarnas utbredning öfver en jämförelsevis stor yta, större än en stads eller ett industricentrums begränsade område, bör icke vara något väsentligt hinder, ty dels utjämnar kommunikationerna afstånden, dels har man på landsbygden i alla tider, afstånden till trots, samlats i stor mängd till allmänna möten. Arbetaren har visserligen icke som

bonden någon häst att taga på stallet, men våra dagars allmänt förekommande föreläsningsföreningar på landsbygden ådagalägga, att det går ganska lätt att komma samman i hundratal och åter hundratal, om viljan är god och intresset tillräckligt stort.

Föreningsrättens upprätthållande har gifvetvis till följd *legostadgans undanrödjande*, ty denna stadga står hindrande i vägen för föreningsrättens utöfning, en evinnerlig källa som den är till trakasserier för båda parterna, hvilka af den äro berörda. Tydlig som den i förstone kan tyckas vara till ordalydelsen, är den likväl till sitt innehåll sväfvande och verkar till sina konsekvenser förlammande på landtarbetarens handlingsfrihet. Deltagandet i en arbetsned-

läggelse, som af allt upplyst folk, äfven från konservativt håll, erkännes vara ett tillåtligt kampmedel, kan nu leda icke endast till förlust af könen jämte skadestånds erläggande, utan äfven till förgäelse.

Vi ha förut sett att legostadgan är struken ur Frankrikes civilrätt och att man tidigare äfven hos oss försökt, fast förgäfvades, ställa fabriksarbetarna under densamma. Men kan industrin undvara tjänstehjonsstadgan, så kan ock utan tvifvel jordbruket vara den förutan. Det är i allt fall falskt att tro att den skulle vara absolut nödvändig för de landliga förhållandena.

Tjänstehjonsstadgans slopning måste i sin ordning ha till följd införandet af en ny *arbetarskyddslagstiftning* inom jordbruket, ty som en sådan får man väl anse legostadgan ur viss synpunkt ha varit genom sina bestämmelser om husbondes underlåtenhet att fullgöra sina husbondepplikter, skadeersättning åt tjänstehjon, som blifvit af husbonden miss-handlad (uttrycket är legostadgans!) o. s. v. Legostadgans ifrågavarande bestämmelser tillhöra emellertid en *patriarkalisk förgången tid* och behöfva redan på grund däraf utbytas mot en ny lagstiftning.

Den rent rättsliga sidan af ingånget arbetsaftal bör gälla lika för alla arbetargrupper utan åtskilnad. Vidkommande andra bestämmelser rörande förhållandet mellan arbetare och arbetsgifvare bör jordbrukaren som näringsidkare ställas på samma plan som samtliga öfriga näringsidkare. Såsom vår näringslagstiftning nu är beskaffad, erkännes i själfva verket jordbruket *icke* som näring, hvaremot t. ex. grufdrift är som sådan betraktad. Det svenska

jordbruket har till följd häraf hvarken någon lag angående *skydd mot yrkesfara* eller förordning angående *minderårigas och kvinnors användande i arbete*, såsom inom fabriksrörelsen, handtverket och »annan handtering».

Olycksfallen, för hvilka lagen rörande yrkesfara är stiftad inom industri och handverk, kunna visserligen icke vara så allmänna i jordbruket som inom nämnda förvärfsgrenar. Men att tro att de äro från jordbruket uteslutna vore för visso ett oförlätligt misstag. Maskintekniken har sedan näringsfrihetsförordningens tillkomst (1864) äfven gjort sitt allmänna intåg i jordbruket och, för att anföra endast ett exempel, så äro arbetena vid tröskning på mörka och trånga logar så pass farliga, att man på fullt lika goda grunder som inom fabriks- och grufindustrin samt handtverket äger rätt att tala om yrkesfara inom jordbruket. Dess begrepp bör för den skull vidgas för jordbruket och innefatta annat än eller rättare ersätta legostadgans »miss-handel», d. v. s. undergå en allmänare humaniserad revidering.

Den banbrytande *tyska* olycksfallsförsäkringslagstiftningen har ju också för länge sedan erkänt jordbrukets farlighet. Genom lag af 5 maj 1886 inbegrepos i olycksfallsförsäkringen personer sysselsatta i landbruk och skogshushållning. Totalsumman utgifter för landbrukets yrkessamfund uppgingo 1897 i Tyskland till 18,182,000 mark (= 1,62 mark på hvarje inom jordbruksarbetet försäkrad person). Äfven här i Sverige äro vi litet, litet grand på väg åt detta erkännande, i det 1901 års riksdag sammanjämningsvis utsträckte försäkringslagen att gälla

åtminstone jordbrukets binäringar. Man minnes måhända att detta förslag kom från första-kammar-håll som ett krokben mot hela försäkringslagen, men till sist i stället blef en af alla godkänd liten förbättring!

Det är sålunda blott en tidsfråga när *yrkesinspektionen* äfven blir införd framför allt inom det maskintekniska jordbruket.

Beträffande *arbetarförsäkringsväsendet* i öfrigt, så föreskriuffer visserligen tjänstehjonsstadgan ett slags ålderdomsförsäkring genom bestämmelsen för husbonde »att draga försorg om det tjänstehjon, som troget och väl tjänat honom från sitt trettonde år och till dess det på ålderdom kommit i den belägenhet, att ingen med dess tjänst kan vara belåten.»

Fattighuset är emellertid vanligen den ålderdomsförsäkringsanstalt, som husbonden-arbetsgifvaren bereder sina utarbetade tjänstehjon, vackrare tillämpas icke legostadgans prydliga föreskrift. Fattighjon och tjänstehjon äro i jordbruket merendels identiska begrepp.

* * *

I en föregående artikel är något berört den i oroväckande grad tilltagande användningen af *barn* (= under 14 år) och minderåriga (= under 18 år) af båda könen vid det tyska jordbruket. Oron häröfver har blifvit allmän inom landets socialpolitiska kretsar och mynnat ut i krafvet på en effektiv lagstiftning till skydd mot deras exploatering särskilt vid potatis- och sockerbetsplantagerna.

Hvad härutinnan gäller för Tyskland, äger äfvenledes tillämpning för andra land, hvarest jordens intensivare brukning blifvit allmännare och

hvarest minderåriga få utfylla bristen på vuxna arbetare.

I England tillsattes 1867 en kungl. undersökningskommission med uppgift att utröna barns och yngre personers (= öfver 14 år, men under 18 år) samt kvinnors användning i jordbruket. England äger sedan 1874 en »Agricultural Children Act», en af de få »skyddslagar», som finnas för jordbruket. Denna lag förbjuder användandet af barn *under 8 år* (märk 8 år!) i jordbruket; från det 8:de till det 10:de året är deras användning tillåtet för så vidt styrkas kan, att de fulgjort sin obligatoriska skolgång, d. v. s. besökt skolan *250 gånger* under året; från 10:de till 12:te året fordras blott 150 skolbesök om året.

Lagen intresserar endast som ett *principielt* erkännande af det berättigade i en specialarbetarskyddslagstiftning för jordbrukets arbetare. Englands äldre depraverade »gång»-system är numera i lag förbjudet.

Kvinnan har af ålder varit van att få göra en mängd af jordbrukets tyngsta arbeten. Ehuru en kvinnas styrka och ledighet att arbeta af 1700-talets agrarekonomiska författare beräknades förhålla sig till mannens som 6 till 4, så fick hon icke dess mindre (enligt Runeberg) »stå ensam vid plogen» och »följa karlen vid sidan i de tyngsta arbeten.» Allt fortfarande kan man få se henne utföra för kvinnan föga passande arbeten såsom t. ex. att sprida gödsel på åkern eller stå med kjolarna i dyngan i gödselstaden och lasta gödselvagnen. Förhindrandet af dylika arbeten kräfver nu visserligen icke lagstiftningens ingripande, men den allmänna uppfattningen af kvinnoarbetet bör humaniseras, hvarmed

också dylika göromål för henne skola försvinna af sig själf.

Men jordbruksarbetarkvinnan bör, såsom hennes medsyster i fabriken, få påräkna *lagstiftarens* skydd i hennes dubbla egenskap af kvinna och moder. Hon bör, när hon arbetar på sockerbets- och potatisfälten, icke tillåtas att sammanfösas med männen huru som helst.

* * *

Skolundervisningens reformering är en fråga för dagen icke mindre viktig för landtarbetaren än för industriarbetaren. Den svenska folkskolestadgan är som vår framlidne framstående folkpedagog, biskop Agardh, ogillande omnämner i sitt statsekonomiska verk, helt och hållet bildat efter mönster af den preussiska folkskolelagen. Och då är det på det hela taget icke så märkvärdigt, att den är behäftad med så många dumheter! I alla händelser bör det alltid vara en anledning att följa folkpedagogikens utveckling, hvad därom kommer till synes i tal och skrift bland Tysklands reformvänner och socialpolitiker. Om ock vår folkundervisning skulle i en del detaljer vara något bättre än i Preussen, så lämnar den icke dess mindre helt visst mycket öfrigt att önska, innan den för folkets barn blir till det gagn, som med en folkundervisning bör afses. Erinrom oss blott det ofta öfverklagade katekesplugget m. m. dylikt meningslöst kram.

* * *

För landtarbetaren spelar vidare *rösträtten* samma roll som för industriarbetaren; de rösträttslösas antal inom de jordbrukande grupperna är ännu mycket stort. I likhet med

sina kamrater i England och Tyskland bör landtarbetaren taga *aktiv* del i rösträttsarbetet. I England, omnämner prof. Hasbach förf. till ett större arbete om den engelska landtarbetaren, hade landtarbetarnas fackföreningar ett »utbredt» inflytande på 1880 års allmänna val, ett för rösträttens utsträckning i England betydelsefullt år. Den engelska stadsarbetaren hade redan 1867 valrätt till parlamentet, men för landsbygden voro rösträttsförhållandena anorlunda gestaltade.

David nämner att i det industri saknande Ostpreussen landtarbetaren med framgång deltagit i de allmänna valen till den tyska riksdagen. Landt- och industriarbetare kunna förvisso äfven här räcka hvarandra handen till inbördes hjälp.

* * *

Ett spörsmål som alldeles särskilt tränger sig fram för landtarbetaren är detta: bör han följa den franska bondens exempel och bli, hvad fransmannen säger, kalkylator, d. v. s. begränsa och reglera barnafveln? U. v. Feilitzen uppger de lefvande barnens antal i landtarbetarfamiljerna i Östergötland i genomsnitt till mellan 3 å 4 och för Småland växlande i olika trakter mellan 3,7 och 3,9. Detta antal är icke stort, utan i grunden ungefärligen som det bör vara för släktets fortbestånd*. Men allmänt bekant är att bland landtarbetarna är i enskilt fall »stugan full af barn». Många dö ock en för tidig död af svält och vanvård, för hvilket man visst icke äger rätt att alltid skjuta skulden på modern.

En *Lecouteux* säger:

Många af de själfägande bönderna (*paysans-proprietaires*) ha blifvit kal-

kylatörer. De söka att arrendera sin jord; mindre än tillförene anse de sig böra föröka sin ras. Det är icke ovanligt, att bönderna på sitt kraftiga språk förklara, att de icke mera vilja vara någon kanonmat. Men säger man, att de därför brista i patriotism, misstager man sig. Men fredsidéerna ha vunnit genklang bland den franska landtbefolkningen.

En *Toubeau* (en briljant, men väl därför oförtjänt ignorerad agrarekonomisk förf.) resonerar också nymalthusianskt som så:

Ur det personliga intressets synpunkt är malthusianism förvisso mindre skadlig än oförtutseendet, emedan det skyddar för ruin. Af två onda ting väljer man det mindre onda. Malthusianism är ursäktligare än fattigdom; också praktiseras den i allmänhet af föräldrar, hvilka reflektera. Bourgeoisin praktiserar den och råddar sig från fattigdom; men proletariatet förblir afvelsam (prolifique) och det stannar i elände.

Frågan är onekligen af en mycket delikat natur; och man vet, att t. o. m. hela folk gått under genom könsförvillelser. Men å andra sidan våga vi vara af den mening, att osedligheten helt säkert icke blir större genom att människorna bli förnuffigare, om blott *aktningen för kvinnan* bibehålles och männen något pruta på sitt manliga privilegium af kvinnans beherrskare samt tänka på hvad kvinnan som könsvarelse får och kan få utstå.

Malthusianism, för att begagna ett gängse, men högst inkorrekt uttryck, är i hvarje fall icke någon lära för den animala driftens otvglade lös-släppande, men en lära om släktets lifsduglighet och förädling. Säkraste skyddet mot könslifvets brutalisering förblir dock alltid aktningen för kvinnan. Går den förlorad, då hjälper nog inte heller hvarken moral, lagar eller straff. Vildjuret nedriverver alla skrankor.

* * *

Bland de närmast liggande spörsmålen få vi icke gå förbi *bostadsfrågan*. Föreståndaren vid Alnarps landtbruksinstitut, prof. Winberg, har nyligen nödgats erkänna dess vikt för den skånska landtarbetaren. Med stadsbon idealiserade syn på de landtliga förhållandena tror han nog i allmänhet, att med utrymmet som naturen består landtbon äfven skall äga rymliga och hygieniskt sunda bostadsförhållanden. Men dessa kunna på landet vara sådana, att de ej stå efter i uselhet och moraliskt elände hvad man stundom framdrager från städernas och fabriksdistriktens utkanter.

Bostadsfrågan har äfven fått en mer framskjuten ställning i samma mån som de vandrande landtarbetarna blifvit en allt vanligare tidsföreteelse. Införandet af en bostadspolis på landet föreslås t. ex. af Kautsky.

Är en *lagstadgad arbetsdag* möjlig inom jordbruket? Man behöfver

* Ett exempel: Om af 1,000 födda 635 personer äro vid lif vid 20 år, tarfvas för att fylla faders och moders plats $3_{,15}$ födda pr familj ($635:1,000=2:x=3_{,15}$); ett större antal födda skulle angifva en växande folkmängd. Antal barn i medeltal att underhålla under 20 år är $2_{,55}$ ($\frac{3_{,15}+2}{2}=2_{,55}$). Eft. J. Piret, *Traité d'economie rurale*, Fome II, pag. 245.

icke som David hemfalla till en panisk rädsla för att öfverskrida den af honom uppdragna gränslinien mellan jordbruket som en »organisk» produktion och industrin som en »mekanisk» produktion, för att besvara den frågan *jakande*. Vi gå i denna punkt längre än t. o. m. Kautsky, ty vi tro, att den skulle kunna utsträckas icke blott till arbetarna på fältet, utan äfven till den inre hushållningen: i ladugårdar och stallar.

En bestämd dagordning kan helt visst där fastställas och öfvertidsarbete, som här väl näpperligen kan undvikas i en del fall, bör då *särskilt* aftalas om. Lärlingsarbetet vid hushållningssällskapens s. k. skolegendomar — nu under tjänstehjonsstadgans hägn! — visar, att sådant låter sig göra.

Det är nog icke någon yrkeshemlighet, att *husdjuren* vid landtgårdarna hållas i större ära än de vid de samma anställda arbetarna. Direktör Nordström, på sin tid föreståndare för Ultuna landbruksinstitut, har i sina vid institutet hållna jordbruksekonomiska föreläsningar framhållit, att hästen — jordbrukets förnämsta lefvande »motor» — vid måttligt arbete kan gå 10 timmar om dagen hvar dag under året, men använd i styft arbete går detta icke an, ty då bör dragaren hvila hvar tredje eller fjärde dag. Mer än 2,500 timmar om året kan arbetshästen sällan användas; det är 250 arbetsdagar å 10 timmar pr dag.

Hvad som gäller för dragare *torde väl äfven få gälla för en arbetare*.

Märkas bör i alla händelser, att naturen, som onekligen är den bästa lagstiftaren, själf fastställt en slags normalarbetsdag för jordbruket, föränledd af ljusets växlingar de olika

årstiderna. Då åkern nog aldrig torde komma att hållas upplyst med artificiellt ljus, så måste arbetena på fältet afstanna vid skymningens inbrott; således om hösten tidigare än om sommaren, om vintern tidigare än om hösten o. s. v.

Nattarbete kan enligt sakens natur ej håller gärna ifrågakomma i jordbruket annat än i enstaka fall, vid förlösningar eller sjukdomsfall i stallarna o. dyl. Och hvad beträffar söndagsarbetet, så är i Sverges allmänna lag sådant arbete förbjudet annat än i trängande mål; en lagbestämmelse, som visserligen förlorat i effektivitet i den mån kyrkans inflytande aftagit. I dessa båda punkter är landtarbetaren lyckligare lotad än industriarbetaren.

Efter dir. Norströms nyss nämnda föreläsningar är arbetsdagen på somliga orter i Sverge om sommaren från kl. 6 f. m. till 8 e. m. och så indelad: arbete till kl. 12 middag, därefter halfannan timmes middagsrast, hvarefter arbetet fortgår till kl. 5 eller 6 e. m., då ett uppehåll göres. På andra ställen börjas arbetet kl. 5 f. m. och fortgår till kl. 7 eller 8 f. m., då en $\frac{1}{2}$ timmes frukost hålles, så arbete till kl. 12 och sedan som ofvan.

Om vintern arbetas dec.—jan. 6—7 timmar; nov.—febr. 8—9 timmar; okt.—mars 9—10 timmar eller i medeltal 8 timmar.

Under senare åren har arbetsdagens längd, enligt uppgift i »Sverges Land och Folk», *märkbart förkortats* inom jordbruket i likhet med hvad förhållandet är inom industrin. Flera jordbruksförfattare (v. der Galtz bl. a., hvilken icke kan misstänkas att vara någon samhällsomstörtare) ha ägnat jordbrukets normalarbetsdag

detaljerad undersökning, så att under alla omständigheter är den en fråga som tål att behandlas.

Husbonden-arbetsgifvaren gagnade säkerligen sin sak mycket bättre, ifall han, när öfvertidsarbete, som vid bärgnings- och skördetider, kan ifrågakomma, betalade som inom andra näringar arbetaren *timpänning* och icke som ännu ofta är fallet med snapsar, ett oskick, som förf. till »En blick på statorparessystemet» (förutnämde f. d. generalpostdirektören. H. Hamilton) beskriver på ett sätt som vi icke vilja undandraga våra läsare:

»Det är en lika löjlig som ömklig syn att se den värda husbonden stundom själf löpa omkring på ängar och gården med ett duktigt brännvinskrus under armen och en tumlare i handen, flitigt utdelande åt arbetaren en å två och ännu fler snapsar pr man».

Om det inte går *aldeles* så till nu, så är bilden dock på det hela icke oriktig.

* * *

Härmed skulle detta utkast vara afslutadt. Har det i någon mån kunnat medverka till att *sammanföra landt- och industriarbetaren*, bereda väg för en riktigare uppfattning af samhörigheten dem emellan och därmed utfylla svealget mellan land och stad, mellan landt- och industriarbetare, så ha artiklarna blifvit nedskrifna icke förgäfvos.

De organiserade industri- och landt-arbetarna torde, synes oss, snart få i gång någon gemensam öfverläggningsbyrå till ordnandet af deras inbördes intressen, till ömsesidig hjälp och ömsesidigt stöd.

